

УДК 338.431

Г. Є. Павлова,
к. е. н., доцент,
директор навчально-наукового інституту економіки,
Дніпропетровський державний аграрно-економічний університет

МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ УПРАВЛІННЯ ІННОВАЦІЙНИМ РОЗВИТКОМ В АГРАРНОМУ СЕКТОРІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

G. Pavlova,
PhD, Associate Professor
director of the research institute of the economy, Dnepropetrovsk State Agrarian Economics University

METHODOLOGICAL BASES OF RESEARCH OF INNOVATIVE DEVELOPMENT IN THE AGRICULTURAL SECTOR OF THE NATIONAL ECONOMY

Сучасна криза охопила практично всі галузі, в тому числі і аграрний сектор. Сучасна економічна наука виявилася не здатною передбачити виникнення кризових явищ і обґрунтувати стратегію уникнення її або їх подолання. У нашій країні економічна наука, не маючи можливості вільно розвиватися протягом минулого сторіччя, не виробила ефективних механізмів подолання криз в аграрному секторі, реформування національної економіки.

Українські ринкові реформи проводилися в обстановці поширення офіційною пропагандою підвищених очікувань. Їх ініціатори запевняли, що на відміну від плану, ринок — це такий чудодійний спосіб ведення господарства, перехід до якого дозволить за короткий час перевершити радянський рівень ефективності економіки та народного добробуту. Наслідки реформ довели неспроможність концепції ринкового саморегулювання й зумовили необхідність пошуку нових форм і методів управління економічними системами, розробки нових підходів до формування методології дослідження проблем підвищення ефективності господарювання.

The current crisis that has engulfed almost all sectors, including agriculture. Modern economics was not able to predict the occurrence of crises and justify its strategy to avoid or overcome them. In our country, economics, unable to freely evolve over the last century, has not developed effective mechanisms for crisis management in the agricultural sector, reforming the national economy.

Ukrainian market reforms carried out in an atmosphere of official propaganda spreading high expectations. Their proponents claimed that unlike plan market — it is a miraculous way of farming, which will shift in a short time to beat the Soviet level of economic efficiency and national welfare. The implications of reform proved the concept of market self-regulation and necessitated the search for new forms and methods of economic management systems, developing new approaches to research methodology issues of economic efficiency.

One of the weaknesses of current agricultural sector in the national economy of Ukraine is not merely the absence of a clear fundamental economic theory that can explain the reason that occur in socio-economic processes, but also the lack of research is developed methodological foundations of the agricultural sector in the national economy. This is not a complete lack of research methodology managing innovation processes in the agricultural sector of the national economy and the inefficiency of the existing methodology, its inability to fully explain the reasons transformations occur and predict their consequences.

The author notes that many of the neoclassical theory were used in Ukraine in reforming the economy, including its agricultural sector, but they did not work for several reasons. First, because the modern neo-classicism — a theory developed (mature) market economy and its recipes are not suitable for a market economy, especially by means of the transformation of a planned economy. The second reason — the strongest monopolization of Ukrainian economy and its industrial structure, which is not adjusted for the effects of free market mechanisms. Thirdly, the high degree of bureaucracy and the officials in the management. The fourth reason, in our opinion one of the most important — psychological unwillingness of most people in Ukraine, especially agriculture to market changes (unity, Christianity, collectivism, socialism — all against capitalism, wealth, money). Fifthly, an important role was certainly a peculiar attitude to Western Ukraine "fellow consultants" who offered no Marshall Plan for Ukraine, as after the war for West Germany, but rather sought and seek to secure raw date orientation of our country, to limit the access of Ukrainian goods on the world market through geopolitical pressure, sanctions, specific recommendations for liberalization, privatization and so on. Many failures due course own gross errors reformers and large, the main of which include the path of "shock therapy" and neglect the social cost of market reforms. However, we believe that the underlying causes of the crisis is not so much the specific conditions of economic reforms in Ukraine as the shortcomings of the economic theory underlying the research and practical changes.

Ключові слова: інноваційний розвиток, аграрний сектор, національна економіка, синергетичний ефект, ефективна система господарських відносин.

Key words: innovative development, agriculture, national economy, a synergistic effect, an effective system of economic relations.

ВСТУП

Сучасна криза охопила практично всі галузі, в тому числі і аграрний сектор. Сучасна економічна наука виявилася не здатною передбачити виник-

нення кризових явищ і обґрунтувати стратегію уникнення її або їх подолання. У нашій країні економічна наука, не маючи можливості вільно розвиватися протягом минулого сторіччя, не виробила

ла ефективних механізмів подолання криз в аграрному секторі, реформування національної економіки.

До перебудови вчені були позбавлені можливості досліджувати альтернативні шляхи соціально-економічного розвитку. Принципова установка верхів: "Ми йдемо єдиною правильним шляхом" — не передбачала ніяких альтернатив. Придушувалися навіть спроби теоретично обґрунтувати необхідність департизації управління економікою. У результаті ми до останнього часу не мали іншої моделі колективістської економіки, крім держпланівської-партійної [1, с. 60].

Довгі роки догматизму не змогли не позначитися на результатах реформ, які фактично проводилися і, певною мірою, до теперішнього часу проводяться без достатнього наукового обґрунтування. Більше того, серйозним прогалиною в реформуванні економіки України було також ігнорування ідеологами реформ власної теоретичної спадщини, яка за ступенем розробленості окремих напрямів цілком могла конкурувати з передовими теоріями зарубіжних економістів.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Теоретико-методологічні аспекти інноваційного розвитку національної економіки України змістовно представлені в працях О. Гальчинського, В. Геєця, О. Гудзинського, Б. Данилишина, Л. Федулової, практичні ж проблеми інноваційного розвитку вітчизняного аграрного сектора економіки знайшли відображення в працях С. Володіна, О. Дація, О. Крисального, М. Кропивки, О. Школьного, В. Яценка.

Але при високому теоретико-методологічному та практичному рівнях розробки проблеми інноваційного розвитку вітчизняного аграрного сектора економіки здебільшого розв'язуються відокремлено і акцентуються на певних їх аспектах, що не забезпечує досягнення синергетичного ефекту, оскільки інноваційний розвиток — це процес, слабкість окремої ланки якого призводить до відсутності загальної ефективності. Тому виникає потреба в розробці загальної системної методології результативного управління інноваційним розвитком аграрного сектора національної економіки, яка забезпечить органічну взаємодію всіх його елементів та рух суспільства до гуманізованої форми існування.

ПОСТАНОВКА ЗАДАЧІ

Метою статті є аналіз методологічних наукових засад та розроблення практичних рекомендацій щодо управління інноваційним розвитком аграрного сектора України, а також формування

базових методологічних підходів до механізму регулювання інноваційного відтворення в АПК.

РЕЗУЛЬТАТИ

Перш за все, необхідно відзначити відому систему оптимального функціонування економіки (СОФЕ), яка розроблялася з початку 60-х рр. XX ст. у Центральному економіко-математичному інституті Академії наук СРСР (ЦЕМІ) [3, с. 234]. Її творці відразу зайнялися методологією раціонального господарювання, вивченням принципів побудови ефективної системи господарських відносин, що ґрунтуються на поєднанні "вертикальних" і "горизонтальних" взаємодій між економічними суб'єктами. Найважливішим результатом теорії оптимального функціонування стало подання про оцінки всіх видів ресурсів як характеристик їх внеску в задоволення потреб суспільства. Не тільки праця, але й інші фактори виробництва — природні, капітальні, взагалі будь-які лімітовані ресурси — отримують при оптимальному функціонуванні свою оцінку.

На строго науковій основі була розкрита роль ряду характеристик загальноекономічного рівня таких, як норматив дисконтування грошових ресурсів, відсотки за кредит, рентні оцінки та тощо. Це призвело до того, що вже в 70-і рр. були сформульовані теоретичні передумови створення господарського механізму типу регульованого ринку. Останній ідеологічний погром СОФЕ був здійснений в 1983—1985 рр., якраз на самому старті перебудови. Тим самим противникам СОФЕ вдалося реалізувати свою головну мету — вивести теоретичну базу реформ з процесу ринкових перетворень [3, с. 287].

Українські ринкові реформи проводилися в обстановці поширення офіційною пропагандою підвищених очікувань. Їх ініціатори запевняли, що на відміну від плану ринок — це такий чудодійний спосіб ведення господарства, перехід до якого дозволить за короткий час перевершити радянський рівень ефективності економіки та народного добробуту. Наслідки реформ довели неспроможність концепції ринкового саморегулювання й зумовили необхідність пошуку нових форм і методів управління економічними системами, розробки нових підходів до формування методології дослідження проблем підвищення ефективності господарювання.

Одним із слабких місць сучасного аграрного сектору в національній економіці України є не тільки відсутність чіткої фундаментальної економічної теорії, що дозволяє пояснити причини, які відбуваються у соціально-економічних процесах, а й недостатня розробленість методологічних основ досліджень аграрного сектору в національній

економіці. Мова йде не про повну відсутність методології дослідження, управлінні інноваційними процесами в аграрному секторі національної економіки, а про неефективність наявної методології, про її нездатність повно пояснювати причини трансформацій і передбачати їх наслідки.

Таким чином, у сукупності загальної та локальних методологій дослідження можна виділити методологію дослідження управління інноваційними процесами в аграрному секторі національної економіки, яку Е.Н. Крилатих визначає як систему принципів, положень, методів і моделей аналізу або прогнозування розвитку економічних процесів та об'єктів агропромислового комплексу, аграрного сектору, сільської місцевості [5, с. 376].

Автором зазначається, що формування ефективної методології дослідження проблем підвищення ефективності управління інноваційними процесами в аграрному секторі України в умовах освоєння ринкових відносин є одним з актуальних завдань національної економіки. Обґрунтованою та ефективною можна вважати таку методологію, яка дозволяє в ході її використання розкрити тенденції, протиріччя процесів, що протікають в аграрному секторі економіки; виявити "точки зростання" або "зони лиха" у структурі досліджуваного економічного об'єкта.

Досконала методологія має своєрідний мультиплікативний ефект: її застосування збагачує, множить, розширює методологічний арсенал в інших дослідницьких областях. Її можна назвати позитивною методологією. Навпаки, неякісна, несистемна методологія не тільки призводить до неправильних висновків щодо безпосереднього об'єкта дослідження, а й, як комп'ютерний вірус, може заразити й інші сфери наукових розробок. Тому її можна назвати негативною методологією [2, с. 65].

Формування позитивної методології дослідження проблем підвищення ефективності управління інноваційними процесами в аграрному секторі національної економіки в умовах його переходу на інноваційну основу розвитку необхідно почати з аналізу фундаментальних економічних теорій, які в даний час можна використовувати в якості методологічного базису дослідження національної економіки.

До теперішнього часу не тільки серед практиків, а й серед учених ведуться суперечки про те, яку економічну теорію використовувати у як базис для проведення досліджень, спрямованих на вирішення проблем підвищення ефективності управління соціально-економічними процесами, що протікають у трансформаційній ринковій економіці.

З широкого спектру економічних вчень, які розвивалися і розвиваються у світі, в поле зору реформаторів в основному проявилися лише один з напрямів — неокласична економічна теорія, яка є за своєю суттю продовженням класичної економічної школи А. Сміта, основними постулатами якої є саморегулювання ринкової економіки та її прагнення до сталого врівноважування попиту і пропозиції.

Автор зазначає, що багато положень неокласичної теорії були використані в Україні при реформуванні економіки, в тому числі і аграрного її сектора, але вони не спрацювали через низку причин. По-перше, тому, що сучасний неокласицизм — це теорія розвинутою (зрілою) ринкової економіки та її рецепти не підходять для ринкових відносин, тим більше за допомогою трансформації планової економіки. Друга причина — це найсильніша монополізація української економіки і її галузева структура, що не пристосована для дії вільних ринкових механізмів. По-третє, високий ступінь бюрократизації та свавілля чиновників у системі управління. Четверта причина, на наш погляд, одна з найголовніших, — психологічна неготовність основної маси населення України, особливо сільського, до ринкових перетворень (соборність, християнство, колективізм, соціалізм — все проти капіталізму, багатства, грошей). По-п'яте, важливу роль зіграло, звичайно, своєрідне ставлення до України західних "друзів-консультантів", які запропонували не план Маршалла для України, як після війни для Західної Німеччини, а, навпаки, прагнули і прагнуть до теперішнього часу закріпити сировинну орієнтацію нашої країни, обмежити вихід українських товарів на світові ринки за допомогою геополітичного тиску, санкцій, специфічних рекомендацій щодо лібералізації, приватизації та тощо. Багато невдач, звичайно ж, пояснюються власними грубими і великими помилками реформаторів, до основних з яких слід віднести шлях "шокової терапії" і зневага соціальної ціною ринкових реформ. Разом з тим, на нашу думку, глибинними причинами кризи є не стільки специфічні умови проведення ринкових реформ в Україні, скільки недоліки самої економічної теорії, покладеної в основу наукових досліджень та практичних перетворень.

Економічна теорія є науковою основою для прийняття управлінських рішень в економіці практично на всіх рівнях (від національного господарства до окремого підприємства). Її сучасна криза проявляється в тому, що вона виявилася нездатною не тільки передбачити, але і пояснити причини багатьох економічних трансформацій останніх десятиліть.

Положення класичної та неокласичної теорії не спрацювають не тільки в умовах України, але і

в багатьох зарубіжних країнах з розвинутою ринковою економікою, де періодично виникають економічні кризи. Не завжди вдається пояснити і вирішити дані проблеми і з позицій протилежних економічних теорій, також отримали розвиток в розвинених країнах, — кейнсіанства та неокейнсіанства, які виходять з необхідності державного регулювання ринкових відносин.

Автор визначає, що основна причина цієї кризи полягає в тому, що концептуальні основи сучасних економічних теорій та застосовуваний ними математичний апарат (лінійні моделі економетрики) остаточно сформувалися на початку ХХ ст. За минулі з цього моменту майже сто років істотно змінилася структура більшості галузей, національних господарств і світової економіки в цілому. Постійно скорочується тривалість життєвого циклу товарів, технологій, технологічних укладів. Все більшого значення в економіці набувають нерівноважні процеси і позитивний зворотний зв'язок. Тенденція глобалізації, легкість переміщення капіталів через кордони держав, інформатизація економіки, різко збільшена вартість знань та інші фактори роблять кількісне і якісне вплив на формування взаємовідносин між господарюючими суб'єктами на ринку. Значний прогрес у науці, зміна поглядів на природу стійкого і нестійкого, на відносини порядку і хаосу змінюють уявлення про поведінку агентів на ринку і ставлять теорію і практику економічної науки перед новими проблемами. Для прийняття управлінських рішень стає недостатньо теорій першої половини минулого століття.

Вихід із становища багато дослідників пов'язують з двома перспективними науковими напрямками: еконофізикою та еволюційною економікою. Предметом дослідження обох напрямів є розвиток та еволюція економічних систем. У еконофізиці основний акцент робиться на математичному моделюванні процесів розвитку й еволюції (нелінійні концепції та моделі, на відміну від економетрики), яке в перспективі може призвести до побудови економіки за образом і подобою точних і природничих наук (інший акцент у розвитку еконофізики — дослідження фізичних явищ в економічних системах). Еволюційна економіка приділяє основну увагу дослідженню предметної, змістовної сторони економічної динаміки на тривалих інтервалах часу, коли проявляються нелінійні властивості еволюціонують економічних систем (наприклад, зміна технологічних укладів у результаті науково-технічного прогресу та інноваційної діяльності, яка призводить до природного відмирання цілих галузей). Якщо порівнювати нові напрями економічної науки з класичними теоріями, то можна виділити дві принципи відмінності, які

пов'язані з розумінням ринкової рівноваги та його ролі в розвитку економіки і з теорією вибору економічних агентів.

Значимість рівноваги і нерівноваги в різних економічних підходах розуміється по-різному. В рамках нееволюційних теорій рух до рівноваги між попитом і пропозицією за умови, що в максимальній мірі враховуються інтереси постачальників (виробників) і покупців (споживачів), — це ключове питання. Все інше — перешкоди й обурення. Головне — прийти до рівноваги.

Еволюціоністи не відкидають руху такого роду. Дійсно, процеси конкуренції та відбору мають фундаментальне значення для процесів еволюції, але самі по собі вони ще не призводять до еволюції. Природно, виникає питання: які механізми необхідно призвести в дію для того, щоб система, що має властивості самовідтворення, мультистабільності, конкуренції та відбору, набула здатності до еволюції. Таким механізмом служать мутації, тобто випадкове відтворення альтернативних можливостей [4, с. 101].

Одним з положень неокласичної економічної теорії є раціональна поведінка агентів. Його основний зміст полягає в тому, що агент має всю повноту необхідної йому інформації, має досить часу на її аналіз, а прийняте ним у результаті рішення максимізує деяку його функцію корисності (яка також вважається відомою). У такому вигляді раціональність поведінки входить і в гіпотезу ефективного ринку, на якій базуються багато аналітичних методик для практичного використання.

Сучасні дослідження поведінки людей на ринку виявили цілий ряд особливостей, кожна з яких заперечує раціональність у значенні наведеного вище визначення. Зокрема було доведено вплив на прийняття рішень наступних аспектів нераціональної поведінки:

1. Люди не завжди відчують відразу до ризику. Вони часто можуть прагнути ризикувати, особливо якщо усвідомлюють, що приречені на втрати, якщо не будуть цього робити.

2. Люди сповнені упереджень у своїх суб'єктивних оцінках. Вони впевнені у своїх власних прогнозах набагато більше того, ніж це виправдані наявною інформацією.

3. Люди можуть не реагувати на інформацію відразу після її отримання. Замість цього вони можуть відгукуватися на неї через якийсь час, якщо вона підтверджує зміни в недавньому тренді. Це нелінійна реакція — на протизагу лінійності реакції раціонального інвестора.

4. Не існує очевидного підтвердження того, що люди більш раціональні у сукупності, ніж поодиноці. Доказом тому є соціальні перевороты, мінущі захоплення і моди.

Крім того, можна зібрати багато чи мало інформації, але ніколи не можна зібрати всю інформацію. Не можна бути впевненим у якості зібраної інформації. Іншими словами, більша частина інформації, якою володіють господарюючі суб'єкти, неточна і неповна. При нестачі інформації людина вдається до індуктивного міркування і намагається вгадати можливі шанси. Як показали дослідження нобелівського лауреата Кеннета Ерроу, в більшості своїй люди схильні переоцінювати інформацію, яка їм доступна [3, с. 87].

Автор визначає, що те що сталося з українською економікою, і зокрема з аграрним її сектором, у період реформування, з достатньою впевненістю можна назвати "катастрофою", а точніше іншим терміном, який також використовується в даній теорії, — "зривом управління", який стався в процесі перекладу соціально-економічної системи країни з одного стану в інший, від планової економіки до ринкової. У реальній дійсності часто виникають ситуації, коли некваліфіковані управлінці, втративши управління і знаючи про здатність керованої ними ієрархічно організованої системи до самовідновлення управління в деякому режимі після втручання інших її рівнів, починають посылатися на "теорію катастроф", прикриваючи свою неспроможність як управлінців. Це цілком справедливо і для української дійсності початку 90-х рр. минулого століття, коли в результаті непродуманих реформ була допущена втрата керованості економікою "зрив управління", яку вітчизняні реформатори намагалися піднести як "шокову терапію".

ВИСНОВКИ

Аналіз сучасних наукових напрямків в економічній теорії дозволяє зробити певні висновки. По-перше, необхідність управління економікою — неврівноважені самоорганізуються — в умовах існуючої нерівномірності і значних структурних змін у виробничому і фінансовому секторах національної та світової економіки вимагає розробки саме еволюційного підходу до аналізу ситуації, що склалася, і прийняття управлінських рішень. Усвідомлення того шляху, по якому природним чином розвивається економічна діяльність людини, стає потужним інструментом ефективного управління.

По-друге, огляд основних джерел еволюційних концепцій управління виявив їх макроекономічну спрямованість. Конкретні галузеві програми практично відсутні, у тому числі і стосовно аграрному сектору економіки як однієї з найскладніших соціально-економічних і біологічних систем.

По-третє, наведений вище аналіз показав, що один з напрямів — еволюційна економіка — здатний предметно поставити завдання, а інший — економіка фізики — забезпечити її рішення адекватним математичним апаратом. З урахуванням того, що в області економіки працюють переважно професійні фізики і математики, а в області еволюційної економіки — професійні економісти, об'єднання обох напрямів є непростим, але перспективним завданням, рішення якої обіцяє дати синергетичний ефект в області створення сучасних технологій управління економікою.

Література:

1. Амбросов В. Механізм ефективного функціонування агроформувань / В. Амбросов, Т. Маренич // Економіка України. — № 6. — 2006. — С. 60—66.
2. Базиліук Я.Б. Конкурентоспроможність національної економіки: сутність та умови забезпечення / Я.Б. Базиліук. — К.: — НІСД 2002. — 132 с.
3. Піддубна Л.І. Конкурентоспроможність економічних систем: теорія, механізм регулювання та управління: монографія / Л.І. Піддубна. — Х.: ВД "ІНЖЕК", 2007. — 368 с.
4. Статівка Н.В. Продуктивність аграрного сектора економіки України: важелі державного впливу: монографія / Н. В. Статівка. — Х.: Вид-во ХарРІ НАДУ "Магістр", 2010. — 324 с.
5. Сучасна аграрна політика України: проблеми становлення / За ред. Акад. УААН П.Т. Саблука та В.В. Юрчишина. — К.: ІАЕ, 1996. — 664 с.

References:

1. Ambrosov, V. (2006), Mechanism effective functioning of agricultural enterprises, Ekonomika Ukraine, vol. 6, pp. 60—66.
  2. Bazyliuk, J.B. (2002), Konkurentospromozhnist' natsional'noi ekonomiky: sutnist' ta umovy zabezpechennia, [Competitiveness of the national economy: the nature and condition of], NISD, Kyiv, Ukraine.
  3. Piddubna, L.I. (2007), Konkurentospromozhnist' ekonomichnykh system: teoriia, mekhanizm rehuliuвання ta upravlinnia, [The competitiveness of economic systems: theory, mechanism of regulation and management], VD "INZhEK", Khar'kov, Ukraine.
  4. Stativka, N.V. (2010), Produktyvnist' ahrarnoho sektora ekonomiky Ukrainy: vazheli derzhavnoho vplyvu, [The performance of the agricultural sector of Ukraine: the impact of leverage], KharRI NADU "Mahistr", Kharkiv, Ukraine.
  5. Sabluk, P.T. Yurchushun, V. Suchasna ahrarna polityka Ukrainy: problemy stanovlennia, (1996), [Modern agricultural policy of Ukraine: Problems of Establishment], IAE, Kyiv, Ukraine.
- Стаття надійшла до редакції 10.03.2015 р.